

Cite: Kraievska, Halyna (2023). Instytutsiini aspekty rozvytku sotsialnoho kapitalu terytorialnykh hromad v Ukraini [Institutional Aspects of the Development of Social Capital of Territorial Communities in Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika - Demography and Social Economy*, 4 (54), 21-37. <https://doi.org/10.15407/dse2023.04.021>

<https://doi.org/10.15407/dse2023.04.021>

УДК 316.43:332.1

JEL Classification: O18, Q01, R22

ГАЛИНА КРАЄВСЬКА, канд. екон. наук, старш. наук. співроб.

Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України
01032, Україна, м. Київ, бул. Т. Шевченка, 60

E-mail: kraevskah@gmail.com

ORCID 0000-0002-0239-8855

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

Статтю присвячено виявленню особливостей та обґрунтуванню напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті зміцнення їх самодостатності. Встановлено необхідні умови накопичення соціального капіталу для визначення потреб в інституціоналізації його розвитку. До них належать: довгострокове планування розвитку, формування мереж лідерів залучення жителів до спільної взаємодії, існування стійкої взаємодії між стейкхолдерами громади (місцеве самоврядування, підприємці та населення), необхідність активізації місцевої соціальної політики, що передбачає залучення різних соціальних груп до розвитку громади. Виявлено обмеження в інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад, зокрема: переважання короткострокового планування розвитку територіальних громад, слабе інформаційне забезпечення організації взаємодії та практика формування мереж лідерів у громадах, низька активність у формалізації публічно-приватного партнерства. З'ясовано, що міжгромадівська співпраця динамічно розвивалась завдяки якісному нормативно-правовому забезпеченню та державній фінансовій підтримці на розвиток інфраструктури територіальних громад, мала позитивні тенденції зростання, зокрема за допомогою інструментів такої співпраці. Доведено необхідність налагодження взаємодії між громадами та регіональним рівнем

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована за умовами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2023. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

управління задля сприяння відновленню та зміцненню самодостатності територіальних громад. Проаналізовано міжнародну співпрацю громад, яка активізувалась у неформальній площині на початку війни та формалізувалась у низку інституцій, які складають платформу для партнерств у вирішенні нагальних гуманітарних проблем громад, що може бути вагомим інструментом міжнародної міжгромадівської співпраці в повоєнній відбудові.

У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу для збору, обробки і систематизації результатів наукових досліджень; абстрактно-логічний та критичного аналізу — для дослідження рівнів інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад; статистичний — для збору та систематизації даних; графічний — для візуалізації результатів оцінки міжнародної та внутрішньоукраїнської міжгромадівської співпраці; індукції та дедукції — для виокремлення основних напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад. Обґрунтовано основні напрями інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад як передумови згуртування і мобілізації їх внутрішніх ресурсів розвитку, що є необхідною передумовою для подолання ризиків, обумовлених війною та реформою місцевого самоврядування. Удосконалено науково-методичні засади дослідження соціального капіталу на локальному рівні в сучасних умовах.

Ключові слова: територіальна громада, соціальний капітал, інституціоналізація, міжгромадівська співпраця.

Постановка проблеми та актуальність. У результаті децентралізації в Україні сформована нова просторова конфігурація територіальних громад, що суттєво відрізняються за потенціалом розвитку та можливостями нагромадження соціального капіталу. Адміністративно-територіальна реформа змінила основні просторові, структурні, управлінські та фінансові характеристики розвитку громад, посиливши вплив ендегенних факторів, необхідних для формування структур соціального капіталу. В умовах децентралізації прав, повноважень та відповідальності на засадах субсидіарності, що є основою адміністративно-територіальної реформи, нагромадження соціального капіталу новоутворених територіальних громад — це запорука їх самодостатнього розвитку. Децентралізація передбачає наявність небайдужих активних суб'єктів, як-от жителі, підприємці, місцева влада, які б були здатними брати на себе відповідальність за розвиток територіальних громад та мали компетенції здійснювати це ефективно. Інституціоналізація розвитку мереж взаємодії зацікавлених у розвитку територіальної громади суб'єктів на засадах дотримання загальнолюдських цінностей, моральних норм, соціальної відповідальності, солідарності та довіри є стратегічним напрямом розвитку територіальних громад у сучасних умовах.

Актуальність розвитку соціального капіталу територіальних громад посилюється в умовах необхідності подолання соціально-економічних, гуманітарних та безпекових викликів, обумовлених війною. Особливо важливим є формування ефективних інститутів організації взаємодії між стейкхолдерами громад та міжгромадівської взаємодії.

Метою статті є виявлення особливостей та обґрунтування напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті зміцнення їх самодостатності.

Новизна. Обґрунтовано основні напрями інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад як передумови згуртування і мобілізації їх внутрішніх ресурсів, орієнтованих на необхідність зміцнення самодостатності та стійкості до викликів, спричинених війною. Удосконалено науково-методичні засади дослідження соціального капіталу на локальному рівні в умовах соціально-економічної нестабільності.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові методи аналізу та синтезу для збору, обробки і систематизації результатів наукових досліджень; абстрактно-логічний та критичного аналізу — для аналізу рівнів інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад; статистичний — для збору та систематизації даних; графічний — для візуалізації результатів оцінки міжнародної та внутрішньоукраїнської міжгромадівської співпраці; індукції та дедукції — для обґрунтування основних напрямів інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з формуванням нового адміністративно-територіального устрою в Україні останні декілька років посилилась увага до дослідження соціального капіталу територіальних громад. Обґрунтуванням напрямів розвитку соціального капіталу як передумови згуртування і мобілізації внутрішніх ресурсів розвитку сільських громад на основі наявних проблем та виявлених ймовірних ризиків, обумовлених реформою місцевого самоврядування та територіальної організації влади, займалися Т. Заяць (Т. Zaiats), О. Дяконенко (О. Diakonenko) [1]. Специфіку джерел та принципів розвитку соціального капіталу як невід'ємної складової процесів соціалізації економіки досліджено В. Звонарем (V. Zvonar) [2]. Питання формування вертикального соціального капіталу в громаді розглядала Л. Головка (L. Holovko) [3]. А. Євтушенко (A. Yevtushenko), Т. Лушагіна (T. Lushahina) досліджували соціальний капітал як чинник підвищення спроможності територіальних громад в умовах децентралізації [4]. М. Губа (M. Huba) визначав провідним у формуванні соціального капіталу громад створення партнерств та дії органів державної влади і місцевого самоврядування в цьому напрямі [5].

Аналіз праць дослідників за кордоном за останні декілька років свідчить, що значного поширення набули дослідження факторів впливу на розвиток соціального капіталу [6—9]. Так М. Девенпорт (M. Davenport) та Р. Хасан (R. Hassan) за допомогою факторного аналізу структурного та когнітивного соціального капіталу у сільській громаді обґрунтували комплексні заходи з його розвитку [6]. Оцінку впливу лідерства в сільських громадах на розвиток їх соціального капіталу проведено в роботі М. Метьюза

(M. Mathews) [7]. Вона здійснювалась за допомогою дослідження мікро-соціологічних процесів, які охоплюють повсякденну поведінку та взаємодію з формування мереж взаємовідносин, що актуалізуються у зв'язку з наявними проблемами місцевого розвитку. С. Накано (S. Nakano) та А. Васізу (A. Washizu) виявили фактори, які підвищують соціальний капітал та довели, що застосування передових інформаційно-комунікативних технологій в *smart city* сприяють цьому. Підтверджено, що показники соціального капіталу мешканців, які використовують передові технології, вищі ніж показники соціального капіталу тих, хто цього не робить [8]. У роботі [9] досліджено зміни соціального капіталу в динаміці та його взаємозв'язок із соціально-демографічними та соціально-економічними факторами з метою урахування виявлених результатів в удосконаленні місцевої політики сталого соціального розвитку.

Результати дослідження науковців створюють комплексне інформаційно-теоретичне підґрунтя для розуміння сутності проблематики розвитку соціального капіталу локальних спільнот. Наукові роботи напряду здебільшого спрямовані на дослідження різних факторів впливу на формування соціального капіталу або вплив окремих складових соціального капіталу на розвиток територіальних громад. Проте недостатньо дослідженими залишаються питання інституціоналізації розвитку соціального капіталу територіальних громад у контексті згуртування і мобілізації їх внутрішніх ресурсів, орієнтованих на необхідність зміцнення самодостатності та стійкості до викликів, обумовлених війною.

Виклад основного матеріалу дослідження і отриманих результатів. Формування соціального капіталу територіальних громад в Україні відбувається в умовах зміни моделі адміністративно-територіального управління та викликів, спричинених війною. Для визначення потреб в інституціоналізації розвитку соціального капіталу потрібно зазначити необхідні умови його накопичення, які випливають із самої його сутності. По-перше, соціальний капітал — це ресурс соціальних відносин і мереж відносин. Тобто якщо відносини припиняються у зв'язку зі зниженням соціальної взаємодії, активності громадян та довіри між ними, то спостерігаються процеси декапіталізації. Отже, довгостроковий характер взаємодії є необхідною передумовою розвитку соціального капіталу в громаді. На даному етапі місцеве самоврядування орієнтоване на коротку перспективу розвитку, яка регламентується річними програмами соціально-економічного розвитку. Більшість економічних агентів також обирає домінування короткотермінових інтересів, ситуативні разові взаємодії. Формування соціального капіталу передбачає розвиток різноманітних способів самоорганізації, накопичення соціальних контактів, формування мереж взаємодії жителів громади не тільки на оперативну, а й на тактичну та стратегічну перспективи.

Інституціоналізація — це процес становлення соціальних інститутів в трьох аспектах: процес становлення та прийняття суспільством нових соціальних правил (законів, нормативних структур, традицій і ритуалів); створення організаційних структур, які відповідають за дотримання даних правил і забезпечують соціальну інфраструктуру інституціоналізованої поведінки; формування ставлення суб'єктів до соціальних правил та організаційних структур, яке відображає згоду людей із цим інституційним порядком.

Теорія соціального капіталу свідчить, що соціальна мережа не виникає та не існує сама по собі. Вона повинна бути сконструйована через інституціоналізацію взаємодії і потребує постійного матеріального або символічного обміну між членами мережі, який підтверджує належність до соціального кола. Основними рівнями інституціоналізації соціального капіталу громад є груповий, рівень стейкхолдерів, міжгромадівська співпраця та міжнародна міжгромадівська співпраця.

Для того щоб сконструювати сталу мережу соціальної взаємодії в межах територіальної громади, потрібно мати інформацію про жителів, зокрема наявні індивідуальні ресурси: фінансові, професійні, освітні, репутаційні. На основі цих знань сформувані мережу лідерів, які зможуть залучати жителів до спільної взаємодії, що зацікавлені у її успіху. Це рівень групової інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад. Спільною метою може бути відновлення громад, а однією з найважливіших груп, яка може брати участь у цьому, є молодь Зокрема, за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні та Міністерства молоді та спорту України проведено дослідження впливу війни на молодь України. Дослідження свідчить, що особисто брати участь у відновленні своєї громади готові 72 % опитаної молоді. На питання: «Хто залучив вас до волонтерської діяльності?» 43 % респондентів зазначили, що це особиста ініціатива, 27 — друзі та знайомі і лише 1 % — місцева влада, що свідчить про її пасивність в активізації внутрішнього потенціалу громади та низькі організаційно-комунікативні навички. Цікавими є відповіді на питання про причини волонтерства. Фактично 56 % опитаних зазначили практично орієнтовані причини (34 % — бажання допомогти конкретним людям, 22 % — початок повномасштабного вторгнення). Однак 32 % головною причиною зазначили суспільну користь, а ще 14 %, що волонтерство відповідає життєвій позиції і принципам. Тобто 46 % респондентів налаштовані на волонтерство не залежно від зовнішніх викликів чи обов'язків перед знайомими і саме ці респонденти потенційно можуть бути залученими як активні суб'єкти розвитку громад [10, с. 65].

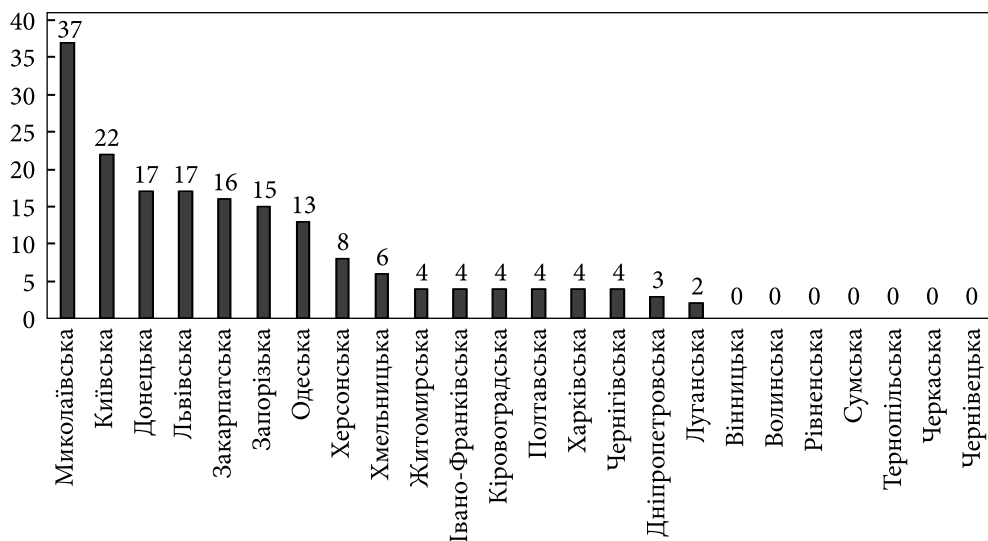
У сучасних умовах відповідальність за стан соціальної сфери в громаді покладено на соціального менеджера. Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах

соціального захисту населення і захисту прав дітей [11] передбачено введення до штатного розпису відповідного структурного підрозділу виконавчого органу сільських, селищних, міських рад посади соціального менеджера (у розрахунку один фахівець на 30 тис. мешканців). Натомість соціальний працівник виконує близько 15 функцій, що створює високе психологічне навантаження на нього [12]. Слід зазначити, що в Україні відбувається реформування надання соціальних послуг у громаді, орієнтоване на осіб, що потрапили в складні життєві обставини. Попри важливість заходів, орієнтованих на гармонізацію надання соціальних послуг відповідно до сучасних особливостей адміністративно-територіального устрою та територіальної організації влади, поза увагою залишається важливе коло питань соціального розвитку, спрямоване на задіяння ендогенних соціально-економічних ресурсів відповідно до сучасної моделі розвитку територіальних громад. Модель передбачає делегування повноважень, функцій та ресурсів за принципом субсидіарності. Їх реципієнти мають бути спроможними забезпечити довгостроковий сталий розвиток громад. Інституціоналізація розвитку територіальних громад є одним із головних інструментів забезпечення такої спроможності. Отже, інституціоналізація соціального капіталу повинна розглядатись як окремий елемент соціально-економічної політики із залученням усіх стейкхолдерів розвитку територіальної громади.

Наступним рівнем інституціоналізації соціального капіталу територіальної громади є налагодження взаємодії між стейкхолдерами розвитку громади: місцеве самоврядування, підприємці та населення. На сучасному етапі розвитку соціального капіталу територіальних громад активність публічно-приватної взаємодії є низькою. За 2018—2022 рр. в Україні було укладено лише 180 договорів публічно-приватного партнерства. У семи областях (Вінницька, Волинська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Черкаська, Чернівецька) за досліджуваний період не укладено жодного такого договору (рис. 1). За даними Міністерства економіки України, більшість із цих договорів не виконується, але лиш в окремих областях це працює. Зокрема, у Миколаївській області укладено 37 договорів, що становить 20 % від усіх в країні. На другому місці — Київська область із 22 договорами, що становить 12 % від їх загальної кількості в країні. Третє місце поділили між собою Донецька та Львівська області із 17 укладеними договорами, що разом становить 18 % від їх загальної кількості.

Третім рівнем інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад України є міжгромадівська співпраця, якій значно сприяла проведена адміністративно-територіальна реформа. Було удосконалено нормативно-правове забезпечення розвитку цих процесів, зокрема мова йде про накази Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства № 233 від 27.08.2014 р. «Про затвердження

Рис. 1. Кількість договорів публічно-приватного партнерства за 2018—2022 рр.
Джерело: [13].

Примірних форм договорів про співробітництво територіальних громад» та № 225 від 15.08.2014р. «Про затвердження Порядку формування та забезпечення функціонування реєстру про співробітництво територіальних громад». У результаті за 2015—2021 рр. було укладено 825 договорів співробітництва територіальних громад. У 2022 р. укладено 64 договори. Чим вищою є ступінь автономії муніципалітетів, тим більше вони потребують співпраці і тим більше вони можуть співпрацювати.

Найбільша активність міжгромадівської співпраці спостерігається в територіальних громадах Рівненської, Львівської та Івано-Франківської областей. Питома вага громад, що брали участь у ній, це 50 %, 41,1 та 40,3 % відповідно (рис. 2). Третина громад брала участь у співробітництві у Чернівецькій, Харківській та Закарпатській областях. Близько чверті — у співробітництві у Вінницькій, Дніпропетровській та Миколаївській областях. У третини областей країни питома вага територіальних громад, що брали участь у співробітництві, була меншою 10 %. У регіональній структурі проектів міжгромадівської співпраці Дніпропетровська, Запорізька, Львівська, Рівненська та Харківська області є лідерами та разом складають 38 % від усіх проектів у країні.

Ліва частина договорів укладена у формі спільного проекту, що зумовлено створенням системи державної підтримки на розвиток територіальних громад та розбудову їх інфраструктури. Актуальність проектів у міжгромадівській співпраці у повоєнному відновленні буде зростати внаслідок відтоку компаній і людей працездатного віку, що призвело до ви-

Рис. 2. Міжгромадівська співпраця в регіональному розрізі, 2022 р.; дані з дня набуття повноважень територіальними громадами після виборів у 2020 р.

Джерело: розраховано за [14, с. 7].

кривлення вікової структури в громадах у бік осіб післяпрацевдатного віку. Разом з тим громади стали більш залежними від соціальної підтримки та зі зменшеною дохідною частиною місцевих бюджетів. Україна зазнала значних руйнувань житла, інфраструктури та знищення виробництва, що обумовлює обмежену здатність громад на впровадження самостійних політик відновлення. На цьому тлі міжмуніципальна співпраця дає змогу удосконалити управління публічними послугами шляхом отримання економії від масштабу. Крім того, існують територіальні громади, які не є великими та потребують кооперації для якісного надання публічних послуг та реалізації великих проектів.

Четвертим рівнем інституціоналізації соціального капіталу громад є міжнародна міжгромадівська співпраця. Українські громади мають партнерства з муніципалітетами 52 країн, серед яких країни усіх континентів, окрім Австралії. Польща, Угорщина та Німеччина є країнами, з якими укладено 55,2 %. У 46 % громад існують партнерські відносини з громадами інших країн — зафіксовано 1279 партнерств. Найбільш активними в їх укладанні є обласні центри. В середньому на громаду, що бере участь, припадає 4 партнерства (рис. 3). У Закарпатській, Волинській та Львівських областях більше половини громад беруть участь у міжнародному парт-

Рис. 3. Міжнародне співробітництво територіальних громад України, 2022 р.; *дані відсутні; **верифікована інформація приблизно по 50 % українських територіальних громад, за винятком тих, які знаходяться в окупації, в зоні бойових дій або близько до такої зони
 Джерело: [15].

нерстві, що пояснюється (крім активної діяльності їх керівництва у цьому напрямі) ще й близькістю розташування до країн ЄС. У Закарпатській, Львівській, Чернівецькій та Одеській областях на територіальну громаду, яка має партнерів за кордоном, припадає в середньому по 5—6 партнерств.

В умовах військової агресії органи місцевого самоврядування мобілізувалися та почали неформальну міжгромадівську співпрацю із залученням волонтерів та колег із-за кордону, які надавали оперативну допомогу в гуманітарній сфері. Після початку війни засновано Європейський альянс міст та регіонів для відбудови України, який об'єднує європейські асоціації місцевих та регіональних органів влади ЄС, українські асоціації місцевих та регіональних органів влади, асоційовані міста і регіони з ЄС та України та їхні національні представницькі асоціації під патронатом Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. В середині країни Асоціація міст України готова брати на себе організацію роботи Альянсу, координацію з усіма громадами та органами влади. А також створено платформу *Cities4Cities*, завдяки якій європейські муніципалітети встановлюють партнерства з українськими громадами та діляться досвідом [16]. Зараз це основа міжнародної міжгромадівської співпраці у вирішенні нагальних гуманітарних проблем громад, але в перспективі за умов інституціоналізації процесів відновлення території може бути вагомим інструментом міжнародної

міжгромадівської співпраці. Сьогодні доцільно працювати у напрямі розробки проєктів з відновлення засобами міжмуніципальної співпраці, щоб не втрачати час.

Необхідним є налагодження взаємодії між громадами та регіональним рівнем управління. Така потреба виникає внаслідок необхідності взаємодоповнення, оскільки на місцях володіють актуальною інформацією про специфіку середовища відбудови, потреби населення та інтереси різних соціальних груп. А на регіональному рівні є можливість масштабної оцінки розвитку територій суміжних громад на перспективу. Особливо це стосується громад, які суттєво втратили свій демографічний потенціал. Сполучною ланкою, що може сприяти процесу взаємодії, можуть стати Агенції регіонального розвитку. Їх створення регламентовано Статтею 19 Закону України «Про засади державної регіональної політики» [17], де зазначено, що вони можуть бути створені, тобто є не загальнообов'язковими. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, станом на 2021 р. агенції регіонального розвитку функціонували в 17 областях, у 5 областях агенції припинили функціонування або не були утворені. Тому доцільно активізувати створення та роботу вже наявних агенцій розвитку у напрямі розроблення документів відновлення громад, що скоординує місцевий та регіональний розвиток.

У контексті післявоєнного відновлення громад необхідним є створення механізму координації та управління відновленням на основі взаємодії (каналів, координаційних структур), що сформує прозорі та зрозумілі умови участі у відновленні громад кожної зацікавленої сторони. Також доцільно визначити шляхи участі партнерів та чіткі вказівки щодо протоколів, ролей, відповідальності та повноважень. У реалізації проєктів з відновлення національні чи місцеві органи влади можуть доповнювати міжгромадівську взаємодію співпрацею з неурядовими організаціями, приватним сектором та партнерами з розвитку. Для формалізації домовленостей про співпрацю використовуються такі інструменти, як-от офіційні домовленості, угоди, платформи тощо. Можуть бути розширені наявні програми (територія, об'єкти охоплення тощо), що на етапі раннього відновлення забезпечує готові ресурси та швидке застосування заходів.

Фактично головним завданням інституціоналізації розвитку соціального капіталу є перехід громади як адміністративно-територіальної одиниці місцевого самоврядування, в межах якої проживають громадяни, що мають колективні інтереси та визначений законом правовий статус, у додаткову якість. Цією додатковою якістю є стан спільноти, тобто соціальної групи, об'єднаної спільними інтересами, яка має високий рівень ідентифікації себе з групою і завдяки належності до спільноти вона може досягати певних цілей.

Аналіз особливостей інституціоналізації соціального капіталу громад на різних рівнях (груповий, стейкхолдерів, міжгромадівської взаємодії та міжнародної міжгромадівської взаємодії) дав змогу виокремити три напрями її подальшого удосконалення: формальний, неформальний та організаційний. Формальний полягає в удосконаленні нормативно-правового забезпечення розвитку громад, передусім на локальному рівні через удосконалення статуту, паспорту, концепції та стратегії розвитку територіальної громади, що орієнтоване на її соціальну капіталізацію. Фактично це визначення спільної візії розвитку територіальної громади на довгострокову перспективу. А також удосконалення регулярного середовища міжгромадівської та взаємодії стейкхолдерів громади, надання соціальних послуг відповідно до сучасних викликів соціального розвитку територіальних громад в Україні. Напряма передбачає розробку тактичних (річних), операційних (3—5 років) та стратегічних планів розвитку громади, створення проєктів у межах планів на основі формування спільноти, тобто спільної зацікавленості, де є місце інтересам, потребам та участі жителів у виконанні спільної мети. Саме такий підхід може забезпечити функціональну складову адміністративно-територіальної реформи, якою передбачено перерозподіл повноважень, відповідальності та ресурсів на користь територіальних громад. Цим само визначено реформу структурно, але без функціонального наповнення. З функціональної точки зору передбачено стан самодостатності, що розглядається через бюджет та кількість населення в громаді. Такий підхід не повною мірою враховує функціональний аспект реформи, адже важливо, в який спосіб буде набута здатність громади ефективно реалізовувати ті повноваження, відповідальність та використовувати ресурси, які надаються. А в умовах повоєнного відновлення — ще й здатність відновлюватись.

Неформальний напряма передбачає стимулювання конструктивних соціальних практик, зміцнення цінностей, що сприяють територіальній ідентифікації, солідаризації та розвитку інституту репутації. Для його впровадження доцільно використовувати такі підходи: примус, заохочення та символічний вплив. Примус розглядається як пробудження здатності виконувати волю. В демократичному суспільстві це воля більшості жителів громади. Прикладами примусу є антикорупційні заходи; введення законодавчо закріплених критеріїв — наприклад, відбору управлінських кадрів щодо віку, досвіду роботи, рівня освіти тощо; застосування інструментів громадського контролю.

Заохочення є позитивно направленим стимулюванням діяльності у матеріальній та нематеріальній сферах. Матеріальне заохочення спрямоване на спільне фінансування проєктів місцевого значення, які реалізуються спільними зусиллями жителів; фінансування місцевих ініціатив, спільних акцій благодійного або екологічного характеру. Нематеріальне заохочення

може бути здійснене у вигляді нагородженням званням почесного жителя, подяками, грамотами, безкоштовним навчанням тощо. Символічний вплив полягає у спрямуванні цінностей, ідеалів, престижу, відповідальності на накопичення соціального капіталу в громаді. З цією метою доцільно створити при раді громади консультативну групу, до якої б увійшли особи з найбільшим репутаційним капіталом (релігійні лідери, меценати, громадські активісти, правозахисники).

Третім є організаційний напрям, який полягає у сприянні діяльності наявних осередків громадської активності та виявленні потенційних. Цей напрям передбачає створення мереж взаємодії за територіальною, функціональною та антикризовою (орієнтованою на вирішення нагальних проблем) спрямованістю, а також на рівні стейкхолдерів та громад зі спільними інтересами. Тут активно використовують впровадження інструментів співучасті: місцеві референдум, загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання та ради, органи самоорганізації населення, бюджети участі, міські партисипативні проекти. Накопичення соціального капіталу передбачає здатність людей співпрацювати для реалізації спільної мети. За умов відсутності такої здатності або досвіду спільної взаємодії необхідним є застосування технологій соціальної роботи з жителями, кінцевою метою яких буде наснаження та сприяння резильєнтності громади [18].

Для налагодження взаємодії на рівні територіальної громади доцільно сформувати групу відповідальних фахівців за напрямом розвитку громади (освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, зайнятість, економічний розвиток, екологія тощо), залучити до групи економіста, юриста, депутатів чи старост, яким забезпечити навчання та підвищення кваліфікації. Навчання відповідного персоналу територіальної громади можна забезпечити у партнерстві з регіональними центрами підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, проектами міжнародної технічної допомоги.

Висновки. Інституціоналізація розвитку соціального капіталу територіальних громад у країні має низку обмежень, до яких належать переважання короткострокового планування розвитку територіальних громад, слабкі інформаційне забезпечення організації взаємодії та практика формування мереж лідерів у громадах, низька активність у формалізації публічно-приватного партнерства. На сучасному рівні розвитку територіальних громад місцева влада сконцентрована на наданні соціальних послуг особам, які потрапили в складні життєві обставини, що, безперечно, є необхідним. Однак поза увагою залишається важливе коло питань соціального розвитку, орієнтоване на задіяння ендогенних соціально-економічних ресурсів на основі взаємодії та довіри. З'ясовано також, що попри розвинене нормативно-правове забезпечення публічно-приватного партнерства, рівень взаємодії між стейкхолдерами громади є малоактивним. За

останні декілька років у семи областях не було укладено жодного договору публічно-приватного партнерства.

Найбільш розвиненим рівнем інституціоналізації соціального капіталу територіальних громад є міжгромадівська співпраця, що обумовлено, крім якісного нормативно-правового забезпечення, ще й системою державної підтримки, створеної одночасно з проведенням адміністративно-територіальної реформи та спрямованої на підтримку проєктів з розбудови інфраструктури територіальних громад. Встановлено, що розвинутою є також міжнародна міжгромадівська співпраця, яка активізувалась із початком повномасштабної війни і мала в багатьох випадках неформальний характер та гуманітарну спрямованість. Цей досвід може бути корисним у майбутньому для відновлення громад у повоєнний період.

Доцільно скеровувати діяльність з подальшої інституціоналізації соціального капіталу у трьох головних напрямках: формальному, який передбачає удосконалення нормативно-правового забезпечення цього процесу; неформальному, що передбачає стимулювання конструктивних соціальних практик та цінностей, орієнтованих на солідаризацію; організаційний, який полягає у створенні мереж взаємодії за територіальною, функціональною та антикризовою (орієнтованою на вирішення нагальних проблем) спрямованістю.

У контексті післявоєнного відновлення громад необхідним є створення механізму координації та управління відновленням на основі взаємодії, що сформує прозорі та зрозумілі умови участі громад кожної зацікавленої сторони. В реалізації проєктів з відновлення національні чи місцеві органи влади можуть доповнювати міжгромадівську взаємодію співпрацею з неурядовими організаціями, приватним сектором та партнерами з розвитку. Доцільно також розширювати наявні програми (територія, об'єкти охоплення тощо), що на етапі раннього відновлення забезпечує додаткові ресурси для швидкої реалізації заходів.

Перспективами подальшої наукової роботи в цьому напрямі є дослідження розвитку соціального капіталу громад на різних рівнях адміністративно-територіального управління та удосконалення науково-методичних підходів до проєктування формування соціального капіталу на рівні територіальних громад. Впровадження результатів таких досліджень значною мірою сприяли б розвитку їх самодостатності на засадах інклюзивності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Zaiats T., Kraievska H., Diakonenko O. Social capital of rural territorial communities in Ukraine: problems of strengthening and directions of their solution. *Agricultural and Resource Economics*. 2022. Vol. 8 (2). P. 158—178. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.09>
2. Звонар В. П. Джерела та принципи розвитку соціального капіталу. *Економіка України*. 2021. № 1. С. 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024>

3. Головка Л. Роль громадської думки в контексті розвитку об'єднаної територіальної громади. *Демографія та соціальна економіка*. 2022. № 2 (48). С. 95—107. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.095>
4. Євтушенко А., Лушагіна Т. Соціальний капітал як чинник підвищення спроможності територіальних громад у ході децентралізаційної реформи. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 15. С. 104—123. <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.05>
5. Губа М. Соціальний капітал як чинник розвитку громад. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2021. № 1. С. 15—19. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.1.3>
6. Davenport M., Hassan R. Application of exploratory factor analysis to address the challenge of measuring social capital in a rural communal setting in South Africa. *Agrekon*. 2020. Vol. 59. Iss. 2. P. 218—234. <https://doi.org/10.1080/03031853.2020.1713829>
7. Mathews M. C. How village leaders in rural Amazonia create bonding, bridging, and linking social capital configurations to achieve development goals, and why they are so difficult to maintain over time. *World Development*. 2021. Vol. 146. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105541>
8. Nakano S., Washizu A. Will smart cities enhance the social capital of residents? The importance of smart neighborhood management. *Cities*. 2021. Vol. 115. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103244>
9. Eriksson M., Santosa A., Zetterberg L., Kawachi I., Ng N. Social Capital and Sustainable Social Development – How Are Changes in Neighbourhood Social Capital Associated with Neighbourhood Sociodemographic and Socioeconomic Characteristics? *Sustainability*. 2021. Vol. 13 (23): 13161. <https://doi.org/10.3390/su132313161>
10. Волосевич І., Когут І., Жерьобкіна Т., Назаренко Ю. Вплив війни на молодь України. ГО «Аналітичний центр Cedos», дослідницька агенція Info Sapiens за ініціативи та підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні, Програми розвитку ООН в Україні та Міністерства молоді та спорту України, за фінансової підтримки МЗС Данії. Київ, 2023. 77 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini> (дата звернення: 03.05.2023).
11. Міністерство соціальної політики України. Наказ «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» від 30 грудня 2020 р. № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text> (дата звернення: 15.05.2023).
12. Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Соціальні послуги для вразливих категорій населення в територіальних громадах України. *Економіка України*. 2022. № 3. С. 57—74. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.03.057>
13. Стан здійснення ДПП в Україні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України: вебсайт. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1fb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true> (дата звернення: 08.11.2022).
14. Моніторинг реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади станом на 10 січня 2022 р. Міністерство розвитку громад та територій України. Київ, 2022. 22 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> (дата звернення: 08.04.2023).
15. Міжнародні партнерства територіальних громад. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/twincities> (дата звернення: 22.04.2023).
16. Європейський альянс міст та регіонів для відбудови України офіційно почав діяти. Асоціація міст України. URL: <https://auc.org.ua/novyna/evropeyskyu-alyans-mist-ta-regioniv-dlya-vidbudovy-ukrayiny-ofitsiyno-pochav-diyaty-0> (дата звернення: 05.03.2023).

17. Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення: 07.04.2023).
18. Семигіна Т. В., Лиховид Д. О. Колективне насаження і самоорганізація територіальної громади. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2015. Т. 175. С. 70—74. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2015_175_15 (дата звернення: 01.03.2023).

REFERENCES

1. Zaiats, T., Kraievskaya, H., & Diakonenko, O. (2022). Social capital of rural territorial communities in Ukraine: problems of strengthening and directions of their solution. *Agricultural and Resource Economics*, 8 (2), 158—178. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.02.09>
2. Zvonar, V. P. (2021). Sources and principles of social capital development. *Economy of Ukraine*, 1, 24—39. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2021.01.024> [in Ukrainian].
3. Holovko, L. V. (2022). The Role of Public Opinion in the Development Strategy of United Territorial Community. *Demography and Social Economy*, 2 (48), 95—107. <https://doi.org/10.15407/dse2022.02.095> [in Ukrainian].
4. Yevtushenko, A., & Lushahina, T. (2022). Social capital as a factor in increasing the capacity of territorial communities in the course of decentralization reform. *Governance and Regional Development*, 15, 104—123. <https://doi.org/10.34132/pard2022.15.05> [in Ukrainian].
5. Huba, M. (2021). Social capital as a factor in community development. *Taurida Scientific Herald. Series: Public Management and Administration*, 2021, 1, 15—19. <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.1.3> [in Ukrainian].
6. Davenport, M., & Hassan, R. (2020). Application of exploratory factor analysis to address the challenge of measuring social capital in a rural communal setting in South Africa. *Agrekon*, 59 (2), 218—234. <https://doi.org/10.1080/03031853.2020.1713829>
7. Mathews, M. C. (2021). How village leaders in rural Amazonia create bonding, bridging, and linking social capital configurations to achieve development goals, and why they are so difficult to maintain over time. *World Development*, 146. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2021.105541>
8. Nakano, S., & Washizu, A. (2021). Will smart cities enhance the social capital of residents? The importance of smart neighborhood management. *Cities*, 115. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2021.103244>
9. Eriksson, M., Santosa, A., Zetterberg, L., Kawachi, I., & Ng, N. (2021). Social Capital and Sustainable Social Development – How Are Changes in Neighbourhood Social Capital Associated with Neighbourhood Sociodemographic and Socioeconomic Characteristics? *Sustainability*, 13(23): 13161. <https://doi.org/10.3390/su132313161>
10. Volosevych, I., Kohut, I., Zherobkina, T., & Nazarenko, Yu. (2023). The impact of the war on the youth of Ukraine. NGO «Analytical Center Cedoss», research agency Info Sapiens on the initiative and with support of the United Nations Population Fund in Ukraine, the United Nations Development Programme in Ukraine and the Ministry of Youth and Sports of Ukraine, with the financial support of the Ministry of Foreign Affairs of Denmark. <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/vplyv-viyny-na-molod-v-ukrayini> [in Ukrainian].
11. Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine On Some Issues of Administration of the Provision of Social Support by Local State Administrations and Territorial Communities in the Areas of Social Protection of the Population and Protection of Children's Rights of December 30, 2020, № 868. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text> [in Ukrainian].

12. Zaiats, T., & Kraievska, H. (2022). Social services for vulnerable categories of the population in territorial communities of Ukraine. *Economy of Ukraine*, 3, 57—74. <https://doi.org/10.15407/economyukr> [in Ukrainian].
13. Ministry of Economy of Ukraine (2023). State of PPP implementation in Ukraine. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9fc90c5e-2f7b-44b2-8bf1-1ffb7ee1be26&title=StanZdiisnenniaDppVUkraini&isSpecial=true> [in Ukrainian].
14. Ministry for Communities and Territories Development of Ukraine (2022). Monitoring of local self-government reform and territorial organization of power as of January 10, 2022. Kyiv. 22 p. <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/800/10.01.2022.pdf> [in Ukrainian].
15. International partnerships of territorial communities (2023). Decentralization. <https://decentralization.gov.ua/twincities> [in Ukrainian].
16. The European Alliance of Cities and Regions for the Reconstruction of Ukraine officially began to operate (2023). Association of Ukrainian Cities. <https://auc.org.ua/novyna/yevropeyskyy-alyans-mist-ta-regioniv-dlya-vidbudovy-ukrayiny-oficiyno-pochavdiyaty-0> [in Ukrainian].
17. Law of Ukraine On the Principles of State Regional Policy of February 5, 2015, № 156-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> [in Ukrainian].
18. Semyhina, T. V., & Lykhovyd, D. O. (2015). Collective inspiration and self-organization of the territorial community. *Scientific Papers of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work*, 175, 70–74. http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMApp_2015_175_15 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції журналу 07.09.2023

Halyna Kraievska, PhD (Economics), Senior Research Fellow
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies of the NAS of Ukraine
01032, Ukraine, Kyiv, Blvd Tarasa Shevchenko, 60
E-mail: kraevskah@gmail.com
ORCID 0000-0002-0239-8855

INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SOCIAL CAPITAL OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN UKRAINE

The article aims to analyze the state of the levels and substantiate the directions of institutionalization of the development of social capital of territorial communities. The article analyzes four levels of institutionalization of social capital of territorial communities in Ukraine: group, stakeholder, intercommunity cooperation and international intercommunity cooperation. It is found that the group level of institutionalization is the least developed. At this level, the need to identify leaders and form networks of interaction based on common interests, which would significantly strengthen the potential for community self-sufficiency, remains unaddressed. The level of community stakeholders is poorly engaged, characterized by low activity of public-private partnerships. Significantly better results are observed at the level of intercommunity interaction, the functioning of which is ensured on the regulatory and financial plane through the established system of state funding for community infrastructure development projects, which were largely implemented on the basis of intercommunity cooperation. It has been established that international intercommunity cooperation is also developed. It intensified with the outbreak of full-scale war and was in many cases in-

formal and humanitarian in nature. This experience may be useful in the future for the recovery of communities in the postwar period.

The paper uses general scientific methods of analysis and synthesis to collect, process and systematize the results of scientific research; abstract-logical and critical analysis — to analyze the levels of institutionalization of social capital of territorial communities; statistical — to collect and systematize data; graphical — to visualize the results of the assessment of international and domestic, intra-Ukrainian, intercommunity cooperation; induction and deduction — to substantiate the main directions of institutionalization of the development of social capital of territorial communities. The main directions of institutionalization of the social capital of territorial communities as a prerequisite for the unification and mobilization of their internal development resources, which is a prerequisite for overcoming the risks caused by the war and the local government reform, are substantiated. The scientific and methodological foundations of the study of social capital at the local level in modern conditions have been improved.

Keywords: territorial community, social capital, institutionalization, intercommunity cooperation.